Egipatski bogovi i rimska senatorska obitelj na hrvatskome povijesnom prostoru

Nikola Cesarik, Maja Grisonic, David Štrmelj i Inga Vilogorac Brčić. Kalpurnija i egipatski bogovi u Caski na otoku Pagu. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, ogranak Matice hrvatske u Novalji i Turistička zajednica Grada Novalje, 2024, 94 str.

Knjiga *Kalpurnija i egipatski bogovi u Caski na otoku Pagu* predstavlja arheološka istraživanja lokaliteta Caske koja su rezultirala pronalaskom dva oltara s natpisima i ostataka rimske vile iz ranog carskog razdoblja. Dedikantica tih natpisa i jedna od vlasnica te vile bila je Kalpurnija, pripadnica vrlo utjecajne rimske obitelji Kalpurnija Pizona. Knjiga je podijeljena na pet poglavlja (str. 9–85) kojima prethodi predgovor (str. 7–9), a iza njih slijedi pogovor (str. 85–87) i popis literature (str. 87–94).

Nakon kratkog Predgovora (str. 7–9), u kojem autori zahvaljuju svim osobama koje su pripomogle u znanstvenim istraživanjima i objavljivanju knjige, u prvom poglavlju *Misterij Kalpurnije i njezinih žrtvenika* (str. 9–25), koje je napisao Nikola Cesarik, opisan je tijek arheoloških istraživanja u Caski od početka 20. stoljeća do danas, s posebnim naglaskom na četiri Kalpurnijina oltara. Nažalost, samo jedan od njih nalazi se u muzeju; dva su izgubljena i njihovi su natpisi poznati samo iz prijepisa dok se jedan i dalje nalazi na privatnom posjedu i teško je dostupan za proučavanje. Stoga su posebna vrijednost prvoga poglavlja čitanja svih četiriju natpisa, njihov paralelni hrvatski prijevod te interpretacija.

Iduće poglavlje, *Calpurnii Pisones i Caska* (str. 25–45), čiji su autori Nikola Cesarik i David Štrmelj nastoji rekonstruirati vlasničke odnose posjeda na Caski prije i nakon Kalpurnije i objašnjava političke prilike ranog carskog Rima u kojima je obitelj Kalpurnija Pizona odigrala ulogu. Kombinacijom epigrafskih i literarnih izvora autori zaključuju da je to imanje Kalpurnijinu ocu Luciju dao car August nakon što je Liburnima konfiscirao brodove i zemlju uz obalu zbog gusarenja. Posjed je prešao u Kalpurnijine ruke 24. godine kada je njezin otac počinio samoubojstvo zbog optužbe za uvredu carskog veličanstva Augustova nasljednika Tiberija. Lucijev brat, Gnej Kalpurnije Pizon, najpoznatiji je po velikom rivalstvu s carevim nećakom i planiranim nasljednikom Germanikom. Obojica braće u izvorima su opisana kao strogi senatori koji pokazuju određenu neovisnost i prkos prema carevu autoritetu. Stoga je nesporno da su oni kao i Kalpurnija pripadali samoj vrhuški rimske elite. Što se imanja u Caskoj tiče, izvjesno je da su ga još i krajem 2. stoljeća posjedovali članovi roda Kalpurnijevaca.

U trećem poglavlju, *Kalpurnija i egipatski kultovi* (str. 45–63), koje je napisala Inga Vilogorac Brčić, detaljno su obrađeni egipatski bogovi Izida, Serapis, Oziris i Anubis koji su eksplicitno navedeni na četvrtom natpisu. Istaknuti su i interpretirani atributi kojima ih Kalpurnija krasi i koji su dijelom zasad nezabilježeni u rimskom svijetu. Dokazom su da je posvetiteljica dobro poznavala egipatske i grčke religijske spise iz kojih je crpila znanje o bogovima koje je štovala. U ovom su poglavlju egipatski bogovi predstavljeni i u širem kontekstu, njihovi mitovi i kultovi, ikonografija, te zastupljenost u Rimskom Carstvu, ali i na hrvatskome povijesnom prostoru. Kalpurnijin nedavno nađeni natpis, koji spominje sva četiri božanstva zajedno, jedinstven je u svijetu jer je to jedina zajednička

posveta tetradi bogova: Izida, Oziris, Serapis i Anubis. Sva su četiri oltara, pak, iskaz hrabrosti, ali i prkosa prema caru Tiberiju, koji je zabranio egipatske kultove i istodobno bio odgovoran za smrt Kalpurnijina oca i strica.

Arheološkim istraživanjima Caske i Kalpurnijine vile u užem smislu bavi se naredno poglavlje, *Rimska maritimna vila u uvali Caska* (str. 63–75) pod autorstvom Maje Grisonic. Naglašava da su arheološka istraživanja Caske, iako malobrojna, otkrila vrijedne materijalne ostatke poput sidra, velikih keramičkih posuda pa čak i nekoliko brodova. Što se tiče vile, arheološka istraživanja još su u povojima, no sigurno je da su postojali veliki stambeni prostori i gospodarski kompleksi za proizvodnju vina. Konačno, pažnja je posvećena i topografiji Caske i drugim vilama koje su pripadale Pizonima, većinom u Italiji.

Zaključno poglavlje razrade, *Kalpurnijini žrtvenici u rimskom religijskom kontekstu i pitanje svetišta u Caski* (str. 75–85), koje je napisao David Štrmelj, razlaže mogućnost da su Kalpurnijini natpisi zapravo bili dio svetišta egipatskim bogovima koje je postojalo na Caski. Na to, primjerice, upućuje prisutnost riječi *sacrum* koja se obično pisala na natpisima unutar hramskog kompleksa (u značenju sveto, odnosno posvećeno, ali i mjesto koje pripada određenom božanstvu, dakle svetište). Međutim, kao i kod rekonstrukcije Kalpurnijine vile, problem je slaba arheološka istraženost Caske koja onemogućuje sigurnije zaključke. Konačno, u Pogovoru (str. 85–87) autori ukratko i vrlo precizno razlažu svoje najvažnije zaključke i iskazuju nadu za nastavkom istraživanja u Caski. Nakon Pogovora objavljena je i pjesma *Kalpurnija Kisenska* Zdenka Brusića, nakon koje slijedi opširan popis literature (str. 87–94).

Knjiga *Kalpurnija i egipatski bogovi u Caski na otoku Pagu* jasan je, pregledan i detaljan prikaz dosadašnjih rezultata istraživanja tog važnog antičkog lokaliteta. Njezina je posebna vrijednost vrlo bogata ilustriranost zemljovidima i fotografijama arheoloških lokaliteta, natpisa i drugih pronađenih predmeta. Razrada je, pak, podijeljena na logične tematske cjeline kojima su pokriveni svi relevantni aspekti Kalpurnijinih natpisa, odnosno povijest arheoloških istraživanja Caske (u prvom poglavlju), povijest Kalpurnijine obitelji i vlasničkih odnosa njezine vile (drugo poglavlje), egipatski bogovi kojima Kalpurnija podiže spomenike (treće poglavlje), arheološka rekonstrukcija Caske i posebice Kalpurnijine vile (četvrto poglavlje) i uloga natpisa u rimskom svijetu (peto poglavlje). Knjiga, dakle, odlično objedinjuje političku povijest, vjersku povijest, arheologiju i epigrafiju čime postiže sveobuhvatnost i pruža neizostavan priručnik za svako daljnje istraživanje ove svjetski relevantne teme.

Luka Šop

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

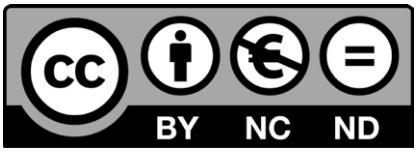
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.